

Historia i społeczeństwo w szkole ponadgimnazjalnej – trudności organizacyjne

Historia i społeczeństwo – z tą nazwą od kilku lat był kojarzony przedmiot, którego uczymy w szkole podstawowej. Z założenia: połączenie dawnej historii i wiedzy o społeczeństwie. Czy pomysł okazał się udany, to oczywiście temat do dłuższej dyskusji. W tym artykule zajmę się zupełnie innym problemem. W roku szkolnym 2013/2014 historia i społeczeństwo pojawi się jako przedmiot, który będzie obowiązywał w szkołach ponadgimnazjalnych (licea i technika).

Poza wspólną nazwą i ogólną tematyką przedmiot ten ma niewiele wspólnego ze swoim odpowiednikiem ze szkoły podstawowej. Nie można więc wykorzystać sprawdzonych wzorów organizacyjnych. W dodatku sam pomysł na modułową konstrukcję przedmiotu jest dość skomplikowany¹, a wprowadzane do projektu zmiany utrudniły organizację zajęć. W toku dyskusji nad przedmiotem MEN wskazało *Ojczysty Panteon i ojczyste spory* jako obowiązkowy wątek tematyczny. Spowodowało to utrudnienie wyboru samych epok (czyli pracy

chronologicznej), co oznacza, że przynajmniej jedna część zajęć musi być realizowana problemowo.

Obserwując dotychczasowe prace nad programami i podręcznikami, można zauważyć, że większość z nich podąża drogą problemową. Wymaga to zmian w dotychczasowych przyzwyczajeniach nauczycieli. Dlatego dyrektor szkoły i nauczyciel (lub nauczyciele) nowego przedmiotu stają wobec wielu pytań dotyczących szczegółów startu nowego przedmiotu.

Najważniejszy problem – wybór

Najbardziej widocznym problemem jest modułowa konstrukcja przedmiotu. Składa się on z dziewięciu wątków problemowych, z których można wybrać trzy (jeden – *Ojczysty Panteon i ojczyste spory* – jest obowiązkowy). Zamiast wątku problemowego można wybrać też epokę (epok do wyboru jest pięć). Możliwych kombinacji pojawia się więc sporo. Wprowadzenie *Ojczystego Panteonu* jako obowiązkowego wątku zmieniło wiele. Nauczyciele historii raczej przygotowywali się do wyboru epok – układ chronologiczny jest

¹Założenia realizacji przedmiotu zostały omówione w następujących pozycjach: ogólnie – MEN, (2011), *Podstawa programowa z komentarzami. Tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum: historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia*, Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, s. 67 i nast. (także w wersji online, dostęp dn. 7.08.2013) i szczegółowo – m.in. Szymanowski G., (2013), *Korzenie nowoczesności*; Panimasz K.S., (2013), *Przeszłość dla przyszłości*; Żuchowski Z., (2013), *Region, Polska, Europa, świat*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji – wszystkie dostępne w [Bibliotece Cyfrowej ORE](#) (dostęp dn. 7.08.2013).



▶ po prostu łatwiejszy w realizacji. Teraz jednak, niemal automatycznie, narzuca im się układ problemowy (czyli pracę z kolejnymi wątkami). Z konstrukcji przedmiotu wynika zatem problem wyboru.

Kto dokonuje wyboru?

Podstawa programowa wskazuje tu nauczyciela, który konsultuje się z uczniami i rodzicami. Etapy podejmowania decyzji co do wyboru wątków czy epok powinny wyglądać następująco:

1. Nauczyciel dokonuje wyboru wątku (zawsze powinien ustalić szczegóły najpierw z dyrektorem, czasem przedyskutować swoją propozycję z innymi nauczycielami, jeśli będzie potrzebnych kilku prowadzących).
2. Nauczyciel rozmawia na ten temat z uczniami i przekazuje im swoje propozycje.
3. Nauczyciel ostatecznie konsultuje swój wybór z rodzicami uczniów, np. podczas zebrania.

Podczas wyboru nauczyciel powinien wziąć pod uwagę następujące czynniki:

- potrzeby uczniów i środowiska,

- wyposażenie szkoły,
- dostępność na rynku stosownych podręczników, pomocy itp.,
- związek wątku z historią lokalną,
- własne przygotowanie merytoryczne.

Jakie wątki (lub epoki) wybrać?

To zależy od przyjętej procedury. W pierwszych dwóch latach funkcjonowania przedmiotu w szkole ogromne znaczenie będzie miała po prostu dostępność podręczników i programów. O ile z programami nie ma większego kłopotu², o tyle cykl powstawania podręczników stawia nauczyciela wobec dużego wyzwania. W końcu lipca 2013 r. zatwierdzone przez ministerstwo były tylko dwa podręczniki, obydwie przeznaczone do obowiązkowego *Ojczystego Panteonu*. Narzuca to rozpoczęcie realizacji w roku 2013/2014 właśnie od tego wątku, a to raczej nie najlepsze rozwiązanie.

W następnych latach wskazane byłoby przesunięcie jego realizacji na pierwsze półrocze III klasy. Powodów wprowadzenia tego wątku dopiero w klasie III jest kilka – pierwszym i najważniejszym jest jego objętość (oce-

niana zależnie od programu, ale zwykle na 35–50 godzin!). Pozwoli wypełnić niemal cały rok pracy, jeżeli ten jest skrócony przez egzamin maturalny. W klasie maturalnej uczniowie będą się więc uczyć w praktyce jednego wątku, co sprzyja koncentracji na przedmiotach maturalnych. Drugim powodem, dla którego realizacja *Ojczystego Panteonu* powinna przebiegać w ostatniej programowo klasie, jest jego znaczenie wychowawcze i społeczne. To ten wątek daje najlepsze przygotowanie przyszłemu obywatelowi naszego kraju, wskazując na ciąg historycznej tradycji. Trzecim argumentem jest jego charakter powtórzeniowy i podsumowujący materiał z historii, języka polskiego, tradycji literackiej... Takie powtórzenie znacznie ułatwia przygotowanie do egzaminu maturalnego z języka polskiego³.

Jakie inne wątki wybrać w kluczowym roku 2013/2014? Jeżeli zaczniemy od *Ojczystego Panteonu*, to już niewiele czasu pozostanie do końca roku, gdyż realizacja tego wątku zajmie nauczycielowi czas niemal do lutego–marca 2014. Pozostaje wybór krótszego wątku (np. 4 – *Nauka*, 2 – *Język, komunikacja i media* lub 8 – *Wojna i wojskowość*). ▶

² Mam na myśli np. programy wspomniane w poprzednim przypisie, programy poszczególnych wydawnictw oraz projekt *Gra o przyszłość* krakowskiej WSE.

³ Sugestie co do właściwego ustawienia wątków w poszczególnych kombinacjach zostały szczegółowo omówione w publikacji Panimasz K.S., Szymanowski G., (w przygotowaniu), *Planowanie pracy nauczyciela historii i społeczeństwa*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.



Edukacja Medialna

Zapraszamy do korzystania z serwisu [Edukacja Medialna](#), który zawiera scenariusze, ćwiczenia i materiały do prowadzenia zajęć w szkołach, domach kultury i bibliotekach. Wszystkie materiały zamieszczone w serwisie Edukacja Medialna są dostępne na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach. Można je bezpłatnie przeglądać, ściągać na swój komputer, a także dostosowywać do własnych potrzeb i udostępniać innym.

Serwis jest prowadzony przez [Fundację Nowoczesna Polska](#) pod honorowym patronatem Ministerstwa Edukacji Narodowej, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji.

▶ W następnych latach, w miarę dostępności podręczników, wybór powinien już być swobodny i zgodny z procedurą sugerowaną przez podstawę.

Ale czy to jedyna droga do realizacji programu? Czy rzeczywiście nauczyciel jest całkowicie „obezwładniony” brakiem podręcznika? Jeżeli uważnie przeczytamy podstawę programową, to okaże się, że dopuszcza ona realizację wątków opracowanych przez nauczyciela, do których nie ma zatwierdzonych podręczników. Może więc pójść tym tropem i początkowo prowadzić zajęcia bez podręcznika? Czy to w ogóle możliwe? W przypadku tego przedmiotu – tak. Będzie to bez wątpienia wymagało od nauczyciela większego wysiłku, ale zachowany zostanie korzystny porządek pracy z wątkami. Brakujące podręczniki można w dużej mierze zastąpić materiałami czerpanymi z internetu (szczególnie wiele znajdziemy ich na portalu [Scholaris](#)). Można także skorzystać z projektów przygotowywanych na zamówienie MEN⁴. Takie samodzielne opracowanie tematyki przedmiotu zawsze jest korzystne, a włożony wysiłek procentuje później doskonałym przygotowaniem merytorycznym.

Kiedy powinien nastąpić wybór?

W kwietniu lub maju pierwszej klasy. Wtedy jest czas na merytoryczne dyskusje, a uczniowie są już do nich przygotowani, podejmują właśnie ostateczną decyzję dotyczącą dalszego profilu kształcenia. Wówczas też wstępnie wiemy, ilu uczniów zdecyduje się na historię i społeczeństwo zamiast poszerzonej historii.

Ile godzin i kiedy przeznaczyć na przedmiot?

Mechaniczny podział (cztery wątki na cztery półrocza), najprostszy dla dyrektora szkoły, nie ułatwia realizacji programów. *Ojczysty Panteon* wyraźnie wymaga większej liczby zajęć niż przewidziano w jednym półroczu (rozumianym jako 30 godzin). W dodatku w klasie maturalnej (w liceach, w technikach ten przedmiot powinien skończyć się raczej w trzeciej klasie), w związku z egzaminami „przepadają” prawie dwa miesiące nauki. Tak więc do dyspozycji mamy 120 godzin, które dyrektor musi rozplanować wyjątkowo starannie. Najbardziej logiczny podział wskazuje na umieszczenie w pierwszym roku nauki trzech wątków o „mniejszej pojemności” i przeznaczenie na

nie łącznie około 70–75 godzin. Oznacza to trudność organizacyjną. W pierwszym półroczu to dwie godziny tygodniowo, w drugim – trzy. W trzecim i czwartym – znowu dwie (por. [Tab 1](#)). Inaczej będzie w technikach, gdzie mamy do dyspozycji drugą i trzecią klasę, po dwie godziny w tygodniu.

Nie zawsze w skomplikowanym grafiku godzin można zmieścić przedstawiony układ. Co można więc zaproponować? Można przyjmując układ 60 godzin w II klasie i 50 w III, zaś brakujące 10 godzin przeznaczyć na dwie pięciogodzinne wycieczki przedmiotowe lub lekcje w terenie (np. maj lub czerwiec II klasy). Są [programy](#) nauczania historii i społeczeństwa, które przewidują takie wycieczki.

Kto powinien uczyć przedmiotu?

Dość logiczne jest nauczanie przedmiotu przez historyka lub politologa (często w szkołach jest to historyk z uprawnieniami do nauczania wiedzy o społeczeństwie). Większość tematów nie sprawi takiemu nauczycielowi merytorycznych trudności. Jednak przy realizacji niektórych wątków wskazany byłby też nauczyciel innego ▶



Giganty Mocy

Giganty Mocy to nowoczesna, interaktywna ekspozycja, która zostanie zlokalizowana na trzech kondygnacjach nowego budynku Miejskiego Centrum Kultury w Bełchatowie. Ścieżki zwiedzania ekspozycji zostaną tak ułożone, aby przekazywane informacje mogły zostać łatwo przyswojone zarówno przez dzieci, młodzież, jak i studentów czy rodziny z dziećmi.

Idea wystawy zakłada przeprowadzenie zwiedzającego przez trzy różne grupy tematyczne. Na kondygnacji podziemnej znajdują się sale Wiosna, Lato, Jesień i Zima, w których zostanie przedstawione zjawisko kształtowania się złoża węgla w okolicach Bełchatowa. Kolejnym etapem zwiedzania będzie przejście przez salę Budzenie – poświęconą kopalni, specjalnie ukształtowaną klatką schodową – na najwyższą kondygnację ekspozycji. Tutaj znajdują się sale Poranek i Południe, poświęcone wielkim projektom i ich projektantom oraz historii miasta, a także samej elektrowni. Ostatnim etapem zwiedzania jest parter i sale Popołudnie, Wieczór i Noc. Będą one przedstawiały plany na przyszłość.

Realizacja zadania zakończy się w grudniu 2013 roku.

[Więcej informacji](#)

⁴Projekt WSE [Gra o przyszłość](#) zawiera gotowe materiały lecyjne (łącznie z tekstami dla uczniów i prezentacjami).

▶ przedmiotu – języka polskiego, przedsiębiorczości, filozofii. Kompetencje nauczycieli, w dużym uproszczeniu, są rozpisane w tabeli 2 (kolejność wymienianych nauczycieli jest istotna).

Zatem o ile układ chronologiczny jest dla historyków wręcz wymarzony, o tyle układ problemowy zawiera dużo tematyki dla innych nauczycieli. Pojawia się więc dylemat – czy całość materiału powierzyć historykowi, czy też, w niektórych przypadkach, zatrudnić innego nauczyciela? Można podjąć takie ryzyko na etapie przydziału czynności dla poszczególnych nauczycieli. Jeżeli występują np. niewielkie braki etatu u geografa czy filozofa, można powierzyć mu część zajęć z historii i społeczeństwa. Może to być np. 20 godzin, co równa się praktycznie całemu „mniejszemu” modułowi⁵.

Jak samodzielnie przygotować wątek?

Ten problem zapewne intryguje wielu dyrektorów. Taka swoboda w tworzeniu treści nauczania zdarza się u nas raczej rzadko. Tymczasem podstawa programowa dopuszcza wątki opracowane samodzielnie przez nauczyciela. Jest to sytuacja bardzo inspi-

rująca dla ambitnych nauczycieli i ciekawa dla uczniów. Niesie za sobą wielki potencjał (nauczanie historii lokalnej, rodzinnej czy prezentacja nietypowych pasji uczniów – np. grupy rekonstrukcyjne czy wargaming są wśród nich coraz popularniejsze).

Dla entuzjastów tego rozwiązania groźną chmurę na horyzoncie stanowią jednak problemy organizacyjne i techniczne. Wątek musi spełniać ściśle określone parametry, nie może być powtórzeniem pomysłu np. na obowiązkowy projekt gimnazjalny. Wątek musi mieć swój program. Nauczyciel powinien opracować go i przedstawić do zatwierdzenia dyrektorowi. Praktyczny termin to koniec lutego lub początek marca roku poprzedzającego wprowadzenie programu. Przed dopuszczeniem do użytku w danej szkole program powinien zostać przeanalizowany i skonsultowany (MEN, 2012) albo przez dyrektora (rozporządzenie wymienia tutaj nauczyciela mianowanego lub dyplomowanego z kwalifikacjami do nauczania przedmiotu – w tym przypadku powinien to być historyk lub politolog), albo konsultanta lub doradcę metodycznego (o ile taki pracuje w gminie lub powiecie), albo zespół przedmiotowy. W opinii musi być wyraźnie

zaznaczone, że program nadaje się do użytkowania w konkretnej grupie uczniów.

Niezależnie od tego, który z opiniotwórczych organów zostanie poproszony przez dyrektora o wyrażenie opinii, musi mieć czas na jego uważną analizę. Stąd na analizę programu przez dyrektora, opiniowanie programu i ewentualne wprowadzenie poprawek potrzeba około dwóch miesięcy. W kwietniu–maju program musi już być gotowy, jeżeli decydujemy się zaproponować nowy wątek uczniom i rodzicom.

Co powinno znaleźć się w takim programie? Materiały na ten temat znajdziemy zarówno w rozporządzeniu, jak i podstawie programowej (por. MEN, 2011). Wymieniając krótko cechy programu autorskiego, warto zwrócić uwagę na to, że musi on zawierać sposób realizacji celów i zadań podstawy programowej, uszczegółowione cele kształcenia i wychowania, treści (rozpisane tezy podstawy na konkretny materiał dla ucznia), opis osiągnięcia celów czy założonych osiągnięć ucznia, kryteria oceny i metody jej wystawiania.

Program nie jest jednak jedynym materiałem potrzebnym w realizacji własnego wątku. Nie▶

⁵ Szczegółowe informacje o doborze nauczycieli znajdują się w publikacji Panimasz K.S., Szymanowski G., (w przygotowaniu), *Planowanie pracy nauczyciela historii i społeczeństwa*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

► zbędne są materiały dla ucznia i szczegółowo opracowany plan każdego zajęcia. Brzmi znajomo? Oczywiście, każdy solidny nauczyciel przygotowuje je wręcz codziennie. Nie da się jednak przygotować wszystkich na raz. Dlatego, mając dobry program, konieczne będzie przygotowywanie materiału na bieżąco. Dla dobrego fachowca nie jest to jednak trudność nie do pokonania.

Ostatni wyraźny problem – praktyka. Będziemy mieli do czynienia z osobami z definicji niezainteresowanymi historią, w dodatku bez motywacji w postaci egzaminu maturalnego na końcu edukacyjnej marszrut. Tutaj jedyne, co można doradzić, to atrakcyjność zadań – wykorzystanie podczas zajęć metod aktywizujących, a przede wszystkim gier, symulacji i zasobów elektronicznych.

Oczywiście nie można wykluczyć porażki, ale postawa refleksyjnego praktyka na pewno pomoże nam w następnym roku.

Grzegorz Szymanowski

Bibliografia

MEN, (2011), *Podstawa programowa z komentarzami. Tom 4. Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum historia i społeczeństwo, historia, wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce, wychowanie do życia w rodzinie, etyka, filozofia*, Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej (także w wersji online, dostęp dn. 7.08.2013). | MEN, (2012), *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 czerwca 2012 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników* (Dz.U. 2012, nr 0 poz. 752). | Panimasz K.S., (2013), *Przeszłość dla przyszłości*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji (dostęp dn. 7.08.2013). | Panimasz K.S., Szymanowski G., (w przygotowaniu), *Planowanie pracy nauczyciela historii i społeczeństwa*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji. | Szymanowski G., (2013), *Korzenie nowoczesności*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji (dostęp dn. 7.08.2013). | Żuchowski Z., (2013), *Region, Polska, Europa, świat*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji (dostęp dn. 7.08.2013).



Grzegorz Szymanowski

Absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego (historia, wiedza o społeczeństwie).

Czynny nauczyciel licealny od 1993 r., uzyskał stopień nauczyciela dyplomowanego w 2005 r.

Uczestnik programów „Kreator”, „Nowa Matura”.

Edukator i doradca metodyczny (2005).

Autor i współautor blisko 60 publikacji (w tym sześciu podręczników i pięciu programów nauczania) metodycznych i historycznych.

Współpracownik Radia Kraków, czynny modelarz i członek IPMS Kraków oraz Stowarzyszenia Nauczycieli Historii.

Miesiąc \ Klasa	II		III	
	Liczba godzin w tygodniu	Liczba godzin w miesiącu (przybliżona)	Liczba godzin w tygodniu	Liczba godzin w miesiącu (przybliżona)
IX	2	8	2	8
X	2	8	2	8
XI	2	6	2	6
XII	2	4	2	4
I	2	8	2	8
II	3	6	2	6
III	3	12	2	8
IV	3	9	2	2
V	3	9		
VI	3	10		
Razem	Średnio 2,5 godz.	70 godz.	Średnio 2 godz.	50 godz.

Tabela 1. Proponowane układy godzin w tygodniu w liceach (uwzględniające ferie w lutym i w kwietniu)

Epoka Tematy zajęć	Starożytność	Średniowiecze	Nowożytność	XIX w.	XX w.	Nauczyciel
1. <i>Europa i świat</i>	A1	B1	C1	D1	E1	historia, WOS, nawet geografia
2. <i>Język, komunikacja i media</i>	A2	B2	C2	D2	E2	język polski, historia, WOS, filozofia
3. <i>Kobieta i mężczyzna, rodzina</i>	A3	B3	C3	D3	E3	WOS, historia
4. <i>Nauka</i>	A4	B4	C4	D4	E4	filozofia, historia
5. <i>Swojskość i obcość</i>	A5	B5	C5	D5	E5	WOS
6. <i>Gospodarka</i>	A6	B6	C6	D6	E6	przedsiębiorczość, historia, WOS, geografia
7. <i>Rządzący i rządzeni</i>	A7	B7	C7	D7	E7	WOS, historia
8. <i>Wojna i wojskowość</i>	A8	B8	C8	D8	E8	historia, w klasach wojskowych może być oficer opiekun
9. <i>Ojczysty Panteon i ojczyste spory – wątek obowiązkowy</i>	A9	B9	C9	D9	E9	historia
Nauczyciel	historia, WOS	historia, WOS	historia, WOS	historia, WOS	WOS, historia	

Tabela 2. Kompetencje przedmiotowe